

HISTORIA ROLNICTWA

DANUTA NESPIAK

*Studium Wiejskiego Gospodarstwa Domowego. Wyższa Szkoła Rolnicza — Wrocław***O PRAKTYCE AGRONOMICZNEJ
STUDENTÓW UNIwersYTETU WILEŃSKIEGO
NA ANGIELSKIEJ FERMIE KOŁO PETERSBURGA
W LATACH 1804—1806**

W okresie względnie liberalnej polityki cara Aleksandra I Wielkie Księstwo Litewskie, włączone po trzecim rozbiore Polski jako integralna część państwa rosyjskiego, zdołało zachować pewne ważne odrębności jak język polski w urzędach i szkołach, a nawet car, zabiegając o poparcie szlachty polskiej, czynił niejasne obietnice przyłączenia prowincji litewskiej do Królestwa Polskiego (Kurdybacha, 1967).

Szkoła Główna Wileńska prowadziła nadal swoją działalność na zasadach prawno-programowych ustalonych w 1781 r. przez Komisję Edukacji Narodowej. W 1802 r. Aleksander I powołał specjalną komisję dla reorganizacji wileńskiej uczelni. Weszli do niej m. in. Adam Czartoryski, Seweryn Potocki, Hieronim Stroynowski i można uznać za rzecz pewną, jak dowodzi Fedorowicz (1966), że struktura uniwersytetu po 1803 r. była zrealizowaniem projektów Komisji Edukacji Narodowej. Zerformowany czterowydziałowy uniwersytet posiadał rozszerzony zakres nauczania dyscyplin przyrodniczych. Wśród nowo powołanych katedr na Oddziale Nauk Matematyczno-Fizycznych ustawa uniwersytecka zatwierdziła katedrę gospodarstwa wiejskiego (Bieliński, 1900). Była to pierwsza placówka naukowa i dydaktyczna w historii polskiego, wyższego szkolnictwa rolniczego. Powołanie tej katedry w Wilnie, centrum naukowo-kulturalnym prowincji litewskiej, znanym z dawnych postępowych tradycji kultury rolniczej (dobra Massalskich, Chreptowiczów, Brzostowskich) było potwierdzeniem zmiany poglądów na wiedzę rolniczą w dawnym ujęciu. Oświecenie zainicjowało szybki rozwój nauk przyrodniczych, które nabierały coraz większego znaczenia jako podbudowa naukowa rolnictwa. Hugo Kołłątaj w projekcie ustaw Kolegium Fizycznego Szkoły Głównej Koronnej w Krakowie tak określił związek między naukami przyrodniczymi a przyszłą katedrą rolnictwa — „...która się uważać ma jako historia naturalna i chemia aplikowana do gospodarstwa” (1967).

Powołując pierwszą placówkę tego typu komisja reorganizacyjna uczelni wileńskiej uznała za celowe ominąć etap pośredni, tj. organizację katedry nauk kameralnych, które na uniwersytetach zachodnich były jakby załącznikiem późniejszych katedr rolnictwa. Decyzja ta wyłoniła od razu pierwszą trudność — brak kandydata posiadającego odpowiednie kwalifikacje do objęcia tej katedry. Reforma uczelni przyniosła wprawdzie bardzo korzystny sposób powoływania profesorów na katedry, który polegał na wysyłaniu listy wolnych miejsc do uniwersytetów i towarzystw naukowych za granicą, co umożliwiała zaangażowanie odpowiednich kandydatów. Poza tym ustawy uniwersyteckie zezwalały na kształcenie własnych sił naukowych, które można było „za aprobatą kuratora wysyłać do cudzych krajów” dla pogłębienia i dopełnienia edukacji (Sbornik Postanowienij, 1875).

Uniwersytet Wileński przy czynnej i światłej pomocy kuratora, księcia Adama Czartoryskiego korzystał z obu tych możliwości kompletując znakomity zespół uczonych. Mimo tak pomyślnych okoliczności sprawa obsadzenia katedry gospodarstwa wiejskiego ciągnęła się na Oddziale Nauk Matematyczno-Fizycznych najdłużej, faktycznie do 1822 r., pomijając krótki okres wykładów rolniczych adiunkta katedry fizyki Kajetana Krasowskiego w latach 1819—1821 (Bieniarzówna, 1957). Starania o obsadzenie katedry gospodarstwa wiejskiego nabrały z początku dużego rozmachu. W parę miesięcy po jej zatwierdzeniu (18 lipca 1803) na zebraniu powszechnym profesorów pod przewodnictwem rektora H. Stroynowskiego, została ułożona lista katedr wakujących, gdzie podano katedrę gospodarstwa wiejskiego a „...takową listę... uniwersytet postanowił publikować dla uczynienia wyboru profesorów na nie”. (Sbornik materiałow, 1893). Listę tę otrzymał Czartoryski i najprawdopodobniej została ona wysłana do zagranicznych ośrodków uniwersyteckich. Na zebraniu tym rozpatrywane były również opinie przedstawicieli 4 Oddziałów Uniwersytetu w sprawie uruchomienia potrzebnych kursów dodatkowych, które „lubo mniey istotnymi się zdaia, lecz w związku i stosunku ogólnym nauk i instrukcyi publiczney użyteczne i potrzebne” wydały się ich projektodawcom. Pismo w tej sprawie do kuratora wysłał rektor w dniu 27 lipca 1803 r. podając, że „W fakultecie fizycznych i matematycznych nauk... wiejskie gospodarstwo oprócz kursu psyncypialnego powinno by być przedmiotem i dodatkowego” (Sbornik materiałow, 1893).

Propozycja ta świadczy o tym, że władze uniwersytetu były żywo zainteresowane rozwojem tej katedry i istniało przekonanie o społecznej potrzebie nauczania gospodarstwa wiejskiego. Tymczasem we wrześniu 1803 r. Czartoryski zaproponował rektorowi wysłanie 4 studentów uniwersytetu wileńskiego na naukę rolnictwa do angielskiej kolonii rolniczej koło Petersburga. Wynika to z pisma Rady Uniwersytetu, która pod

datą 18 listopada 1803 r. donosi Czartoryskiemu, że spełniające jego zawienny zamiar starała się „... wybrać czterech uczniów ze swoich studentów którzyby mając ochotę y potrzebne przymioty... nauczyli się praktycznie tego wszystkiego, co się ściąga do uprawy roli i rozmaitych prac wiejskich... y gdy wielu zdatnych oświadczyło ochotę swoją do tej nauki... J. W. hrabia Pocię obożny bywszy litewski... uwiadomiony o takowym pożytecznym przedsięwzięciu dla kraju... trzy tysiące rubli na wysłanie do osady angielskiej czterech uczniów i dwóletnie tam ich utrzymanie ofiarował...” (Sbornik matieriałow, 1893). W piśmie tym Rada Uniwersytetu informuje następnie kuratora, że list hrabiego Pocięja został odczytany na sesji akademickiej, kopię listu i zapsiu wysłano kuratorowi z zawiadomieniem, iż studenci w styczniu wyjadą do Petersburga.

Z podanych faktów wynika, że Rada Uniwersytetu szukała środków finansowych dla pokrycia kosztów nauki i zwróciła się prawdopodobnie z apelem do ogółu zamożniejszych obywateli oraz to, że projekt nauki rolnictwa na kolonii angielskiej był koncepcją samego kuratora. Nasuwa się tu refleksja, że Czartoryski szukając dróg rozwiązania obsady personalnej katedry być może wpadł na pomysł wykształcenia w tym zakresie studentów Oddziału Matematyczno-Fizycznego Uniwersytetu Wileńskiego.

Jak podaje Bobkowska (1928), Aleksander I sprowadził rodzinę rolników z Anglii, która miała za zadanie prowadzić wzorowe gospodarstwo rolne koło Petersburga. Zarząd nad nią pełnił Nowosilcow, wówczas prezydent Petersburskiej Akademii Nauk. Była to tzw. Gołowińska Ferma.

Rada Uniwersytetu informowała kuratora, że na naukę zgłosiło się wielu chętnych. Studentami Uniwersytetu Wileńskiego byli przeważnie synowie szlachty — „Les étudiants, qui frequentent les leçons de l'université, no sont pas de la ville seule; les plus grand nombre en vient de toutes les provinces voisines et meme de l'étranger...” — donosiła Rada Uniwersytetu Ministrowi Oświecenia Rosji hr. Zawadowskiemu (Sbornik matieriałow, 1893). Zapis hrabiego Pocięja świadczył o dużym zainteresowaniu szlachty litewskiej studiami rolniczymi na Uniwersytecie Wileńskim.

Czartoryski zawiadomił o uzyskanym funduszu hr. Zawadowskiego, a ten 21 marca 1804 r. podał oficjalnie tę wiadomość carowi o zapisie hrabiego Pocięja umożliwiającym studentom „...studiowania tutaj na Gołowińskiej fermie Waszej Cesarskiej Mości podległej praktycznego rolnictwa, aby po powrocie mogli ono swe zdolności zużyć dla korzyści swych współobywateli” (Sbornik Postanowlenij, 1875).

W kwietniu 1804 r. Rada Uniwersytetu donosi Czartoryskiemu, że dokonała wyboru czterech uczni dołączając listę zawierającą dane odnośnie ich wieku, pochodzenia i wykształcenia (Sbornik matieriałow, 1893). Jako pierwszego wymieniono Stanisława Kłagiewicza lat 26, szlachcica z gu-

berni wileńskiej pow. wilkomirskiego, który w 1803 r. wstąpił na Uniwersytet Wileński i „we własnym domu utrzymywał gospodarstwo”. Drugim wybranym był Justyn Samowicz lat 26, szlachcic z guberni wileńskiej pow. brasławskiego, który jak podaje notatka „był przy gospodarstwie lat siedem”. Trzecim kandydatem był Michał Zafaty lat 22, szlachcic z guberni wileńskiej, zamieszkały w Wilnie, który „miał praktykę ogrodnictwa około utrzymania drzew owocowych w domu ojca”. Czwarty 20-letni Wincenty Herberski, szlachcic z guberni grodzieńskiej pow. słonimskiego słuchał kursów publicznych na Uniwersytecie w 1803 r.; nie ma wzmianki, że miał praktykę rolniczą. 1 maja 1804 r. studenci wileńscy zgłosili się w Petersburgu u kuratora księcia Czartoryskiego, który prosił osobiście kierownika kolonii Dawidsona, żeby zajął się nimi szczególnie i doglądał ich postępów w nauce (Sbornik matieriałow, 1893).

Studenci wileńscy przebywali na fermie angielskiej dwa lata. O pobycie ich i nauce dowiadujemy się bliższych danych z raportu Samowicza, który przesłał na uniwersytet wileński (Sbornik matieriałow, 1893). Na wstępie podaje on położenie i wielkość fermy, warunki glebowe, stan inwentarza żywego, maszyny i urządzenia rolnicze oraz obsadę personalną całego gospodarstwa. Dużo uwagi poświęca zagadnieniom melioracyjnym. Kolonia leżąca cztery wiorsty od Petersburga miała sporo gleb podmokłych i bagien. Rolnicy angielscy mieli te tereny osuszyć w ciągu 20 lat. Następnie Samowicz opisuje chronologicznie poszczególne prace uprawowe: orkę, siewy zbóż, sadzenie warzyw, zabiegi pielęgnacyjne wykonywane na fermie od maja do października. Nadmienia, że maszyny i narzędzia rolnicze po większej części zostały sprowadzone z Anglii. „My ten cały czas staraliśmy się użyć na dokładne poznanie rolnictwa, uprawę gatunków ziemi, użycie maszyn, onemi pracować y skutki ulepszające rozważać. A dopiero czas zimowy pozostaie nam, iak koło bydła, koni, owiec dozorować, maszyny wszelkiego rodzaju przerysować z dokładnym opisaniem y rozmiarem, y inne jakie tyło zachodzić będą, zdarzenia godne notacyi, wszystkiemi usiłowaniami starać się będziemy zadość uczynić naszemu powołaniu” — kończy swój raport Samowicz (Sbornik matieriałow, 1893). Po powrocie do Wilna w roku 1806 studenci wyrazili życzenia dalszego studiowania na Oddziale Nauk Matematyczno-Fizycznych. Kurator i władze uniwersyteckie przychyliły się do ich prośby, a nawet koszt ich utrzymania został pokryty z funduszków katedry gospodarstwa wiejskiego w kwocie 500 rubli (Sbornik matieriałow, 1898).

Ostatnia źródłowa wiadomość dotycząca czterech adeptów nauki praktycznego rolnictwa pochodzi z 1808 roku. W sprawozdaniu za rok 1806 wileńskiego okręgu naukowego, który w lutym 1808 roku przesłał Czartoryski ministrowi Oświecenia Rosji jest wzmianka, że czterech studentów uczyło się przeszło 2 lata praktycznego rolnictwa na angielskiej fer-

mie, niektórzy z nich słuchali nauk teoretycznych w Instytucie Pedagogicznym w Petersburgu i że Herberski był szczególnie uzdolniony. W sprawozdaniu tym Czartoryski stwierdza dalej, że studenci po powrocie do Wilna „... odprawili examen w oddziale nauk fizycznych i znaleźli się być niezbędnymi wiadomościami fizycznych, dozwolony im został rok do słuchania kursów: fizyki, historii naturalnej, mineralogii i chemii...” (Sbornik materiałów, 1898). Brak źródeł nie pozwala odtworzyć dalszych losów studentów wileńskich. Wiadomo tylko, że Herberski później (o co miał do niego żal kurator) poświęcił się naukom medycznym i w roku 1823 został dyrektorem kliniki terapeutycznej przy Uniwersytecie Wileńskim (Bobkowska, 1928). Można tu wysunąć domysł, że Czartoryski myślał o Herberskim jako ewentualnym kandydacie na katedrę gospodarstwa wiejskiego.

Na temat pobytu studentów wileńskich na angielskiej fermie oprócz Bobkowskiej, znajdują się dwie pobieżne wzmianki w literaturze. Bieliński podaje, że Uniwersytet Wileński posiadał gabinet machin, w którego zbiorach znajdowały się m. in. pługi angielskie używane we wzorowym gospodarstwie rolnym pod Petersburgiem i sugeruje, iż maszyny te przysłali do Wilna wysłani tam na naukę studenci wileńscy (1899). Brzozowski natomiast informuje, że organizatorzy katedry rolnictwa w Wilnie próbowali wyszkolić kilku stypendystów we wzorowej fermie angielskiej pod Petersburgiem podając mylnie datę 1806—1808 (1966).

W świetle powyższych faktów interesująca wydaje się wiadomość, że w roku 1807 na sesji zwyczajnej Oddziału Nauk Matematyczno-Fizycznych opracowany został „Projekt czteroletniego kursu nauk dla studentów sposobiących się do różnego powołania” (Sbornik materiałów, 1898). Projekt ten zakładał wspólne studia ze wszystkich przedmiotów i ogólnie zarysowaną specjalizację w sensie wyboru przedmiotów fizyczno-matematycznych lub fizyczno-chemicznych. W tej drugiej grupie na II roku studiów obowiązkowe miały być wykłady z fizyki, chemii, historii naturalnej, rolnictwa i anatomii fizycznej. Być może, że właśnie jeden z czterech wysłanych do Petersburga studentów był w związku z tym projektem przewidziany jako wykładowca rolnictwa. Jak było w rzeczywistości, nie wiemy. W każdym razie siedem lat po kampanii napoleońskiej wykłady rolnicze zaczął prowadzić wspomniany poprzednio adiunkt katedry fizyki Krassowski. Dopiero w 1822 r. zatwierdzony został na tę katedrę Michał Oczapowski jako profesor gospodarstwa wiejskiego.

LITERATURA

1. Bieliński J.: 1899. Historia Uniwersytetu Wileńskiego. Warszawa, t. 1:151.
2. Bieliński J.: Historia... op. cit. t. 2:65.
3. Bieniarżówna J.: 1957. Korespondencja Michała Oczapowskiego. Studia z Dziejów Gospodarstwa Wiejskiego, t. 1:377.

4. Bobkowska W.: 1928. Nowe prądy w polskim szkolnictwie ludowym na początku XIX wieku. Warszawa, s. 252.
5. Brzozowski St.: 1966. Stan nauk rolniczych w Polsce w latach 1795—1918. Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej. Seria B, 10:36.
6. Fedorowicz Z.: 1966. Zarys historii zoologii w Polsce do roku 1860. Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej. Seria B, 10:33.
7. Historia wychowania: 1967. Praca zbiorowa pod red. Łukasza Kurdybachy, Warszawa, t. 2:132.
8. Kołłątaj H.: 1967. Raporty o wizycie i reformie Akademii Krakowskiej. Do druku przygotowała, wstępem i komentarzem opatrzyła Mirosława Chamcówna. Wrocław-Warszawa-Kraków, s. 176.
9. Sbornik matieriałow dlia istorii proswiszczeniija w Rossji izwliczonnych iz Archiwa Ministierstwa Narodnago Proswiszczeniija: 1893. Opisania uczebnych zawodienij zapadnych gubernij. Pietiersburg, t. 1:522—523.
10. Sbornik matieriałow... op. cit.: 1893. O wakantnich kajedrach w Wileńskom Uniwersitet. Pietiersburg, t. 2:380—381.
11. Sbornik matieriałow... op. cit.: 1893. O raspredlenji zaniatij i o dopolnitelnych kursach nauk w Wileńskom Uniwersytet. Pietersburg, t. 2:349.
12. Sbornik matieriałow... op. cit.: 1893. Ob otprawki Wileńskim Uniwersitetom czetirech studentow w anglijskiju koloniju (Gołowińskuju mizu) pod S. Pietersburg dlia prakticzeskago obuczenija sielskomu choziajstwu. Pietiersburg, t. 2:577—578.
13. Sbornik matieriałow... op. cit.: 1893. Wiadomość o posyłających się uczniach do osady angielskiej przy St. Petersburgu dla nauki praktycznej rolnictwa. Pietiersburg, t. 2:786.
14. Sbornik matieriałow... op. cit.: 1893. Pismo grafa A. A. Czartoryskiego k grafu P. W. Zawadowskomu. Pietiersburg, t. 2:788.
15. Sbornik matieriałow... op. cit.: 1893. Raport I. Samowycza Wileńskomu Uniwersitetu. Petersbrug, t. 2:789—794.
16. Sbornik matieriałow... op. cit.: 1893. Raport I. Samowycza... op. cit. s. 793—794.
17. Sbornik materieriałow... op. cit. 1898. O naznaczeniju posobija studentam Gerberskomu, Samowyczu, Kłongewyczu i Zafatomu na słuszanije lekcyj sielskago choziajstwa Pietiersburg, t. 3:605.
18. Sbornik matieriałow... op. cit.: 1898. Predstawlenje popieczytelia Wileńskago uczebnago okruga Ministru Narodnago Proswiszczeniija. Pietiersburg, t. 3:670.
19. Sbornik matieriałow... op. cit.: 1898. Wypis z protokółu sessyi w oddziale nauk matematycznych y fizycznych Imperatorskiego Uniwersytetu Wileńskiego. Pietiersburg, t. 3:823—825.
20. Sbornik Postanowlenij po Ministerstwu Narodnago Proswiszczeniija: 1875. Ustaw ili obszczija postanowlenija Imperatorskago Wileńskago Uniwersitieta i uczyliszcz jego okruga. Pietiersburg, t.1:49.
21. Sbornik postanowlenij... op. cit.: 1875. O posyłaniu w S. Pietiersburg czetirech pitomcew Wileńskago Uniwersitieta dlia obuczenija prakticzeskemu zemlediliu. Pietiersburg, t. 1:232.